

Славетні жінки нашого краю

Департамент культури і туризму
Полтавської обласної військової адміністрації
Обласна бібліотека для юнацтва
імені Олесея Гончара

«Славетні жінки нашого краю»

Бібліографічна розвідка

Полтава – 2024

Укладач: Юлія Новоселецька

«Славетні жінки нашого краю» : бібліографічна розвідка / Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олесь Гончара ; уклад. Ю. Новоселецька. – Полтава, 2024. – 28 с.

У бібліографічній розвідці містяться відомості про наших краянок: музейницю та меценатку – Катерину Скаржинську, меценатку та громадську діячку – Єлизавету Милорадович, художницю, яку зараз називають обличчям України – Віру Баринову-Кулебу.

Матеріал, запропонований у розвідці, не є вичерпним, використана література взята з публікацій журналів та зі шпальт газет, книг, краєзнавчих видань, які є в наявності у фондах Полтавської обласної бібліотеки для юнацтва імені Олесь Гончара.

Бібліографічна розвідка адресується юнацтву, бібліотекарям, краєзнавцям і всім, хто прагне більше дізнатися про наших видатних землячок.

Зміст

1. Вступ.....	4
2. Просвітянка Єлизавета Милорадович.....	5-9
3. Література та електронні ресурси до розділу.....	9-11
4. Музейниця Катерина Скаржинська.....	12-20
5. Література та електронні ресурси до розділу.....	20-22
6. Художниця Віра Барінова-Кулеба.....	22-26
7. Література та електронні ресурси до розділу.....	26-27

Вступ

В українській історії жінка займала завжди особливе, виняткове становище. Наша історична традиція зберігає перекази про яскравих жінок передкнязівської доби та часів Київської Русі, знамените жіноцтво Гетьманської України, періоду національно-визвольних змагань, сучасності, у динамічних процесах якої жінки беруть участь. Політично і суспільно активна жінка є невід'ємною частиною українського народу. Чимало представниць визначного жіноцтва увійшло в історію Полтавщини. Особливою активністю полтавок позначений період, котрий має свій початок відтоді, коли Полтава на початку ХІХ століття здобула статус центру губернії. Активно до суспільних процесів долучилися Варвара Репніна, Софія Позен, Катерина Скаржинська. Однією з найколеритнішою серед них була представниця української аристократичної еліти Єлизавета Іванівна Милорадович. Ця тендітна жінка зробила для Полтави, для української культури та її розвитку багато користі, а її життєвий шлях було присвячено громадським ідеалам. Він є прикладом служіння суспільним справам, взірцем плідних організаторських зусиль, безкорисливої підтримки культурних і просвітницьких проєктів.

Основою зібрання Полтавського краєзнавчого музею стали приватні пожертви. Заснований 1891 року за ініціативою Василя Докучаєва та із залученням його приватної колекції, музей постійно поповнювався жертвами свідомих громадян – як окремих експонатів, так і цілих колекцій. Наша друга героїня, лубенська меценатка Катерина Скаржинська, у 1906 році подарувала Природничо-історичному музею Полтавського земства, своє величезне зібрання Круглицького музею. Загальна кількість подарованих предметів та їх комплексів нараховувала 20 тисяч одиниць зберігання (близько 37 тисяч експонатів). Катерина Миколаївна була дивовижною жінкою, яка зробила величезний внесок для розвитку просвітницької діяльності та музейницької справи не тільки на Полтавщині, а й за кордоном.

Полтавка Віра Барінова-Кулеба – академік Академії мистецтв України, народна художниця України, заслужена діячка мистецтв України, почесна професорка Нанкінської академії (Китай), членкиня Спільки художників СРСР з 1970 року – Національної спілки художників України з 1991 року, член-кореспондентка Національної академії мистецтв України, кавалерка ордена княгині Ольги ІІІ ступеня. Роботи художниці представлялися на виставках у Швейцарії, Франції, Україні, Угорщині, США, Росії, Німеччині, Китаї, Великобританії; а також займають вагомe місце в музейних і приватних колекціях різних країн світу; виставлялися на аукціонах «Сотбіс» та «Крістіс». В цілому, творчість пані Віри – є показом неймовірно красивого та життєдайного розмаїття українського побуту, історії, образів і людей, презентацією частки сучасної української культури, яка базується на давніх традиціях.

Просвітянка Єлизавета Милорадович

У 1862 році французька газета «Independent Belde» надрукувала статтю, в якій йшлося про зібрання в Полтаві «за головуванням жінки, кажуть незвичайної; там будуть вимагати відокремлення Малоросії, на чолі якої буде гетьман, як в часи Мазепи». Мова йшла про Єлизавету Іванівну Милорадович – відому українську шляхтянку, меценатку, незмінну членкиню благодійних громад.

Єлизавета Іванівна була з роду Скоропадських і походила з лінії рідного брата гетьмана Івана Скоропадського – генерального бунчужного Василя Скоропадського. Її батько був губернським маршалком Полтавської губернії. Мати, Єлизавета Петрівна – з роду Тарнавських, відомих фундаторів Українського Національного музею в Чернігові.

Єлизавета Іванівна народилась 12 січня 1832 року в родовому маєтку свого батька – Тростянці, Прилуцького району на Полтавщині. Там, в цій чудовій старовинній садибі козацької старшини, провела своє дитинство і ранню молодість. У неї була сестра Наталя, що жила переважно за кордоном і брат Петро, офіцер гвардії Кавалергардського полку, який здобув собі бойову славу в війнах на Кавказі. Він був одружений з Марією Андріївною із давнього старшинського роду Миклашевських і мав трьох дітей: старшого сина Михайла, що помер молодим, доньку Єлизавету і сина Павла, пізніше гетьмана України.

В родовому маєтку Скоропадських зберігалась велика колекція українських старожитностей, зокрема портретів українських гетьманів. Тож Єлизавета з дитячих років цікавилась минувиною України, її культурою, захоплювалась українськими звичаями, побутом.

1856 року Єлизавета Іванівна вийшла заміж за Лева Григоровича

Милорадовича, багатого дідича, що мав великі маєтки на Полтавщині, Чернігівщині та Катеринославщині. Його мати, Олександра Павлівна Кочубей, сестра відомого канцлера Катерини II, дала синові блискучу освіту. Він вчився в Ніжинському ліцеї, де підтримував дружні стосунки з Гоголем. Дім Милорадовичів в Полтаві, де вони часто перебували, славився своєю гостинністю. Доброта і привітність цього подружжя зробила його серед тодішнього полтавського товариства дуже популярним. Полтавський маєток став для освічених кіл осередком культури і мистецтва.

В кінці 50-х років родина Милорадовичів влітку знаходилась у своєму маєтку у Нових Санжарах, а зиму проводила у Полтаві. Тут Єлизавета Іванівна познайомилася з гуртком українських патріотів, на чолі якого стояв Дмитро Пильчиков, в минулому – член Кирило-Мефодіївського товариства. Під впливом спілкуваннями з членами цього гуртка в неї, як пише її біограф Олександр Кониський: «природжений національний інстинкт

розвинувся до ступня свідомості». Вона пристала до української громади, до якої належали крім Пильчикова ще Олександр Кониський, Василь Кулик, Олександр Стронін, Віктор Лобода. Вона брала участь у всіх заходах громади. Ось що про її діяльність розповідає автор допису до «Львівської правди»: «Коштом Єлизавети Іванівни видано в Полтаві Граматику Золотова (перероблену Строніним) і Українські Прописи Кониського. Коли в «Основі» пролунав голос Костомарова про збирання коштів на видання книжок для народу – Єлизавета Іванівна також внесла туди чималу лепту. Багацько допомагала вона недільним школам, в першу чергу дівочим: одну дівочу школу в місті, другу – мішану на передмісті Павленках і щоденну хлоп'ячу (вечірню), організовану Кониським і Томашевським – Єлизавета Іванівна удержувала власним коштом; сама ходила по школах, сама вчила дітей і найпаче любила після школи співати гуртом з школярами». Вона очолювала Загальну шкільну раду, організувала «Народну бібліотеку», власним коштом утримувала школу в с. Рибці. У планах, очолюваної Єлизаветою Милорадович Ради була також організація Товариства грамотності в Полтаві. Однак на надісланій Радою до петербурга у жовтні 1861 року запит, міністр внутрішніх справ П. Валуєв відповів: «Місто Полтава має для освітніх потреб народну чоловічу і жіночу гімназії, повітове училище, дві недільні школи і дитячий притулок, а тому не потребує більше освітніх закладів для народу».

Полтавські громадівці поширювали твори Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Марка Вовчка.

6 (18) травня 1861 року, в день перепоховання Тараса Шевченка, вони

організували молебень по Кобзареві і посадження дуба Шевченка в саду Гуссона (мікрорайон Павленки), що росте й до нині. Це перший в Україні живий пам'ятник Пророку української нації.

Професор Олександр Оглоблін писав: «Нащадок гетьмана Апостола й заслужених козацько-старшинських родів, активний член Полтавської Громади, велика українська патріотка, добрий знавець і щедра меценатка української культури, Єлизавета Скоропадська-Милорадович користувалася глибокою пошаною серед сучасників, які називали її «Гетьманшею». Вона була свідомою українкою не лише до «глибини своєї кишені», але й до глибини своєї душі і серця. Полтавська Громада на той час була однією із найактивніших організацій українського національного руху. Вплив її виходив далеко поза межі Полтавщини і розповсюджувався по всій росії. Новітні дослідження підтверджують активну роль лівобережно-українського (полтавського і чернігівського) дворянства в українському національно-політичному русі й зокрема в межах Полтавської Громади. Єлизавета Милорадович, як українська діячка, не була одинока й у своєму родинному оточенні.

Обидва небожі її чоловіка – Лева Григоровича Милорадовича теж пов'язані з українським рухом. З них старший брат – майбутній граф Григорій

(Грицько) Олександрович Милорадович (1839-1905), згодом генерал і сенатор, був відомим істориком Чернігівщини й чернігівського дворянства, фундатором Чернігівської Губернської Архівної Комісії. Молодший брат – Леонід Олександрович Милорадович (1841-1908) був секретарем російського посольства в Штутгарті (1862) й «находився в весьма близких отношениях к Герцену», брав участь у його «Колоколе», де виступав на захист України. За це й зокрема «за сочувствие украинофильским идеям», він в 1863 був «подчинен секретному надзору», який тривав до 1870 року. Ще один небіж чоловіка Єлизавети Милорадович, син його сестри, Микола Андріянович Устимович (1832-1981), нащадок гетьманів Павла Полуботка та Данила Апостола, хорольський дідич, також належав до Полтавської Громади й знаходився під секретним наглядом поліції. То ж не дивно, що національно-просвітницька діяльність Єлизавети Іванівни Милорадович зустріла великі перешкоди з боку місцевої влади. Особисто вона зазнавала багато прикростей від губернатора Волкова і жандармського полковника Белова. Вони добилися того, що вже в

1862 році міністр Валуєв позакривав недільні школи (в тих школах навчалися українською мовою). Скоро почалися арешти й висилки членів Полтавської Громади. Про це свідчать численні архівні матеріали 1860-х і пізнішого часу. Отож, зрозуміло, чому Єлизавета Іванівна була під суворим таємним наглядом російської поліції. Унаслідок цих репресій у розвитку культурного руху настала певна перерва, яка затяглася аж до початку 70-х років. Під впливом політичної реакції, значна частина українського панства позбулася свого українофільства. Між окремих представників дворянства (Григорій Галаган, Василь Тарнавський), котрі продовжували підтримувати національний рух 60-70-х років, дослідники називають ім'я нашої крайнки графині Єлизавети Милорадович.

Єлизавета Іванівна була жінкою, як у той час казали, «емансипе» – без забобонів і тому провадила відповідний спосіб життя. Одягалася за останньою французькою модою, красуючись на світських прийомах в одязі із Франції, палила і досить часто здійснювала поїздки за кордон. А от особисте життя не тішило, адже її сімнадцятирічну батько віддав за знатного й багатого Лева Милорадовича. Швидко Єлизавета зрозуміла, що чоловіка вона не любить, бо вони були зовсім не схожими і духовно далекими людьми. Після смерті дочки Єлизавета ще дужче віддалилася від чоловіка і від сімейного життя. Вона поклала свої надії на старшого сина Григорія, але він не став її опорою, патріотом. 1879 року помирає Лев Милорадович. У неї зостається єдиний син, що служив у російській дипломатичній службі і був у 1885 році аташе при російському посольстві в Парижі. Єлизавета Іванівна продовжує активну культурно-освітню роботу.

В цей час у Полтаві було започатковано Філантропічне товариство, на чолі якого стала Єлизавета Милорадович, ще вона робить спробу заснувати місцеву незалежну газету. Перебуваючи під постійним наглядом поліції,

Єлизавета Іванівна постійно збуджувала своїми вчинками спокій полтавської громадськості. Подейкували, що, перебуваючи проїздом в Австро-Угорщині, Єлизавета, не ховаючи свої симпатії до національно-визвольного руху, демонстративно пила шампанське з борцями за незалежну Угорщину. Нікому іншому, як Єлизаветі Милорадович приписували плани відновлення гетьманства і намагання відокремити її від Росії. Дослідник Полтавської Громади Михайло Гніп наводить свідчення Павла Потоцького: «В кінці 50-60 років в Полтаві були особи, які думали відновити гетьманство. Між ними Милорадовичка, теж ширила цю ідею. З цим вона зверталася до генерала Єрмолова, щоб він прислав свого портрета». У Києві, в музеї Потоцького зберігся портрет генерал-губернатора з дарчим написом «Милорадовичам». Легенда свідчить, що начебто, вона готувала на гетьмана свого сина Григорія.

Репресії, які почалися в Росії щодо українського національного руху з 1863 року, примусили українських діячів звертати більшу увагу на Галичину, де існували вільніші умови політичного життя. На початку 70-х років виникла думка започаткувати у Львові спеціальне товариство, яке б мало за мету турботу і розвиток українського письменства і, володіючи власною друкарнею, надавало б змогу українським книжкам виходити у світ. Гроші на закупку такої друкарні дала Єлизавета Милорадович. Статут товариства за дорученням Єлизавети Іванівни склали Михайло Драгоманов та Дмитро Пильчиков.

Так у Львові було зафундовано «Товариство імені Шевченка», яке поставило за мету: «вспомогати розвій малоруської словесності». 1892 року Товариство було реформоване в «Наукове товариство імені Шевченка» (НТШ).

Професор Дмитро Дорошенко у своїй статті «Фундаторка НТШ» з нагоди 50-річчя товариства писав: «Доки Єлизавета Іванівна була живою, незручно було для неї, щоб уся наша Україна подала їй прилюдну подяку і перед цілим світом промовила спасибі за той вчинок, що доки світу сонця не зникає з пам'яті русинів по цілій українській землі... З зерна, посіяного щедрою рукою Єлизавети Іванівни, зросло наше Товариство, а з тим друкарня «Правда», «Діло», «Зоря», нарешті «Записки», чимало окремих книжок, і головна річ, з'явився той ґрунт, на якому росте і зростатиме далі наше питоме дерево науки і письменства».

Полтавський краєзнавець Петро Ротач у свій час писав: «Причетність полтавців до створення славнозвісного Шевченківського товариства наводить на думку про потребу утворення в Полтаві, де й зародилась колись ця ідея, філії Шевченківського товариства, надавши йому ім'я Єлизавети Милорадович. Таке відділення у вигляді Шевченківського кабінету могло б існувати при обласній науковій бібліотеці імені Котляревського. Цим би була відновлена історична справедливість».

1879 році в Гожулянському маєтку Милорадовичів виступали композитор Модест Мусоргський та відома російська співачка Дарія Леонова. Єлизавета зачарувала гостей. Вродлива, з молоджавим обличчям та сивим волоссям, одночасно велична і проста, вона зналася на мистецтві, вільно володіла грою на фортепіано, гарно співала. Мусоргський залишив їй клавір пісні Парасі з опери «Сорочинський ярмарок» з написом: «Присвячується Єлизаветі Іванівні

Милорадович – активній діячці організації «Просвіта». Графиня у відповідь подарувала композитору вишитий український рушник. Мусоргський так охарактеризував Єлизавету Іванівну: «Серйозно освічена, любляча європейка до кінчиків нігтів і спокійна, витончена розумниця». На Гожулянській дачі та в міському будинку Єлизавети Милорадович гостювали корифеї українського театру Марко Кропивницький, Михайло Старицький, композитор Микола Лисенко, а згодом актори Марія Заньковецька, Іван Карпенко-Карий, Ганна Затиркевич-Карпинська. Мусоргський називав будинок Милорадовичів «центром мистецтв».

Останні роки життя Єлизавета Милорадович займалася добродійництвом. Коли було скасовано кріпацтво, вона подарувала кожному селянинові по десятині землі на душу. Добродійному товариству відписала свою садибу з будинком і значний капітал, садиба знаходилася на місці теперішньої школи № 6. У 1879 році Єлизавета Милорадович дарує свій будинок на вулиці Кузнецькій Олександрівському реальному училищу.

Єлизавета Іванівна померла 27 березня 1890 року від хвороби серця. Величний похорон і процесія, що проводжала покійну до Хресто-Воздвиженського монастиря, засвідчили великий авторитет і шану, якими вона користувалася у населення міста. Вона була похована поруч із чоловіком. У період жорстокої зневаги духовних цінностей та погрому культурної спадщини, вчиненого комуністичним режимом, могили Милорадовичів були зрівняні з землею, а надгробки зникли. Згодом у приміському селі Новоселівка було випадково знайдено надмогильну дошку з ім'ям Єлизавети Милорадович. Її знову повернуто до монастиря, але встановлено біля входу, бо могилу не знайдено.

На спомин і подяку своїй фундаторці Наукове Товариство імені Шевченка у Львові замовило її портрет, він знаходиться поруч з портретами інших фундаторів товариства: Дмитра Пильчикова, Олександра Кониського й Михайла Жученка, прикрашаючи урочисту залу цього товариства.

Література до розділу

Балабко О. Шлях Єлизавети Милорадович / О. Балабко // Українське слово. – 2016. – 6-19 січ. – С. 8.

Білоусько О. Милорадович (уродж. Скоропадська) Єлизавета Іванівна / О. Білоусько // Нова історія Полтавщини: кінець XVIII – початок XX століття. – Полтава : Оріяна, 2003. – С. 187.

Графиня Єлизавета Милорадович // Луговий О. Визначне жіноцтво України : історичні життєписи / О. Луговий. – 2-е вид. – Київ : Ярославів Вал, 2007. – С. 215.

Демиденко Т. Єлизавета Милорадович у просвітницькій діяльності полтавської інтелігенції (50-60-ті роки XIX століття) / Т. Демиденко //

Слов'янський збірник. – Полтава : Слов'янський клуб, 2006. – Вип. 5. – С. 57-64.

Дім Єлизавети Милорадович у Полтаві // Полтавський вісник. – 2017. – 12 січ. – С. 23.

Матяшова З. Її називали «Гетьманшею». 14 січня – 180 років від дня народження Єлизатети Милорадович / З. Матяшова // Полтавський вісник. – 2012. – 13 січ. – С. 6.

Меценат з козацького роду // Слабошпицький М. Українські меценати : нариси з історії української культури / М. Слабошпицький – 2-ге вид., доп.. – Київ : Ярославів Вал, 2006. – С. 120-123.

Петренко І. Графиня-меценатка, пані європейка «на рівні свого часу» / І. Петренко // Зоря Полтавщини. – 2022. – 2 берез. – С. 10.

Петренко І. Діячка українського національного-культурного руху, голова Полтавського філантропічного товариства / І. Петренко // Слово Просвіти. – 2022. – 20-26 січ. – С. 12-13.

Петренко І. До 190-річчя Є. Милорадович. Діячка українського національно-культурного руху, голова Полтавського філантропічного товариства / І. Петренко // БазарМедіа в Україні. – 2022. – 20 січ. – С. 18.

Петренко І. Єлизавета Милорадович (1832-1890) – фундаторка товариства ім. Шевченка у Львові / І. Петренко // Полтавські історичні студії : ювілейний збірник на пошану Віктора Ревеґука. – Полтава, 2013. – С. 99-106.

Петренко І. Уривок з монографії / І. Петренко // Українське слово. – 2016. – 6-19 січ. – С. 9.

Ротач П. Милорадович Єлизавета Іванівна / П. Ротач // Шевченківська енциклопедія в 6-ти томах – Київ : [б. в.], 2013. – Т. 4. – С. 207.

Саприкіна Л. Полтавський некрополь: утрачені сторінки минулого / Л. Саприкіна // Полтавський вісник. – 2015. – 15 трав. – С. 31.

Тіщенко А. Жінка в суспільному житті Полтавщини ХІХ століття: Єлизавета Милорадович / А. Тіщенко // Край. – 2015. – № 140. – С. 6-12.

Товариство імені Шевченка // Шевчук В. Із вершин і низин: кн. цікавих фактів із історії української літератури / В. Шевчук. – Київ : Дніпро. 1990. – С. 106-107.

Черкаська Г. «У Полтаві на зборах головує чарівна жінка. А обговорює

питання про... відокремлення Малоросії від Росії» / Г. Черкаська // Вечірня Полтава. – 2016. – 20 січ. – С. 24.

Чернов А. Гетьманша Єлизавета Іванівна Милорадович / А. Чернов // Край. – 2012. – № 93. – С. 21-22.

Шляхетні діячки // Наливайко І. Через літа, через віки... : історико-публіцистичні нариси / І. Наливайко. – Полтава : Дивосвіт, 2008. – С. 130-133.

Електронні ресурси до розділу

1842 – народилася Єлизавета Милорадович, меценатка / [Електронний ресурс] // Український інститут національної пам'яті : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м.]. – Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/sichen/12/1832-narodylasya-yelyzaveta-myloradovych-mecenatka> (дата звернення: 21.05.2024). – Назва з екрана.

Сіробаб Н. Єлизавета Милорадович: «гетьманша», меценатка і жінка-емансипе / Н. Сіробаб [Електронний ресурс] // Повага : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м.], 2023. – Режим доступу: <https://povaha.org.ua/yelyzaveta-myloradovych-getmansha-metsenatka-i-zhinka-emansype/> (дата звернення: 5.09.2024). – Назва з екрана.

Милорадович Єлизавета Іванівна / [Електронний ресурс] // Інститут історії України : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м.], 2009. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Myloradovych_E_I (дата звернення: 21.05.2024). – Назва з екрана.

Петренко І. Діячка українського національно-культурного руху, голова Полтавського філантропічного товариства: до 190-річчя Єлизавети Милорадович / І. Петренко [Електронний ресурс] // Інтернет-видання Полтавщина : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м.], 2022. – Режим доступу: <https://poltava.to/project/7197/> (дата звернення: 5.09.2024). – Назва з екрана.

Катерина Скаржинська

Зазвичай, у житті Катерини Скаржинської науковці окреслюють чотири періоди: ранній (до 1880 року), середній – круглицький (1881–1905 роки), лозанський (1906–1914 роки) та пізній – лубенський (1915–1932 роки).

Катерина Скаржинська походила із дворянського роду, початок якому поклав Вікент Кайзер (уродженець шведської Померанії), залучений Петром I після Полтавської битви до роботи у Берн-колегії. Його внук Микола Фон-Райзер і був батьком Катерини. Мати, Катерина Петрівна, походила з роду Лодигіних. Подружжя мало будинок у Лубнах, маєтки у с. Постав-Мука Лохвицького та хутір Іржавський Лубенського повіту Полтавської губернії, а також у Тверській губернії.

Катерина Миколаївна була старшою дочкою в сім'ї, народилася вона 7(19) лютого 1852 року в с. Постав-Мука.

Виховання отримала вдома, дитячі роки промайнули в Лубнах, опанувала німецьку та французьку мови, читала багато книг, вивчала унікальні документи з дідівської бібліотеки.

Коли Катерині Кайзер виповнилося 13 років, то відбулися її заручини з Миколою Скаржинським – українським дворянином відомого шляхетсько-старшинського роду білоруського походження, який обрав військову кар'єру. Він був учасником російсько-турецької війни, отримав чин генерал-майора. Побралися Скаржинські у 1869 році. Одночасно Катерина Скаржинська інтенсивно займалася самоосвітою, склала іспити за курс жіночої гімназії і вступила на Безстужевські жіночі курси у Санкт-Петербурзі. У цей період вона здійснює кілька подорожей до Німеччини, Швейцарії та Франції, але через переведення чоловіка на інше місце служби Катерина, на жаль, не встигає закінчити освіту і змушена повернутися до села Круглик під Лубнами.

У маєтку, зразковому в економічному плані, який налічував 4 тисячі десятин землі, енергійній молодій власниці не було потреби витратити свій вільний час на ведення господарства. Тоді вона й розпочинає втілювати у життя мрію своєї юності – створювати власну збірку старожитностей, мистецтва і природи.

Цьому передувала велика робота з огляду зібрань ермітажу, академії мистецтв у Санкт-Петербурзі, а також досить багато знайомств зі столичною інтелігенцією.

На кінець 1880-х років у Києві остаточно формуються цінні археологічні збірки визначних меценатів-промисловців Богдана та Варвари Ханенків, родини Терещенків, Олександра Поля в Катеринославі, досить багата археологічна збірка Івана Зарецького у Полтаві, Музей старожитностей та витончених мистецтв Харківського університету, заснований у 1807 році, та першим із таких приватних колекцій України ще у середині 1880-х років постав Лубенський музей Катерини Скаржинської.

Зібрані колекції починають переповнювати всі кімнати маєтку в Круглику, і Катерина Миколаївна домагається від чоловіка спорудження двоповерхового флігеля для музею з окремим входом, відкритим широким ганком зі сходишками, великими вікнами. Перед музейною забудовою розбивається парк та квітники, поряд розміщується оранжерея, а на придбання колекцій від лубенських міщан, сусідів, селян, своїх родичів витрачаються значні кошти.

Катерина Скаржинська вперше формує штат музею: з 1891 року він складається з трьох осіб – завідувача (Сергія Кульжинського), хранителя (О. А. Лавренка) та наглядача-гіда (В. О. Лехницького).

Попередню меценатську допомогу починають надавати Григорій Кир'яков і Федір Камінський. У 1871 році під час господарських робіт на території маєтку Григорія Кир'якова у с. Гінці було виявлено пізньопалеолітичну стоянку, яку назвали Гінцівською. Це була перша відкрита стоянка подібного типу у Східній Європі. За його сприянням цю стоянку вивчали археолог Федір Камінський та геолог Костянтин Феофілактів.

З 1873 року Григорій Кир'яков систематично проводив археологічні обстеження на території Лубенського повіту, зокрема курганів з давньоруськими та скіфськими похованнями. Близько 150 експонатів із зібраної археологічної колекції були продемонстровані у 1874 році на виставці 3-го Археологічного з'їзду в Києві. У 1876 році Григорій Кир'яков обирається дійсним членом Російського географічного товариства. Його археологічну колекцію разом із маєтком згодом успадкувала родичка – Катерина Скаржинська. Пам'ятки з колекції Кир'якова, що збереглися, знаходяться у фондах Полтавського краєзнавчого музею.

Зростанню популярності музею у Круглику і його власниці сприяли постійна участь в археологічних, етнографічних та мистецьких виставках, активна видавнича діяльність, листування з науковцями і діячами вітчизняної культури. Катерину Скаржинську обрали членкинею кількох наукових товариств: московського нумізматичного, Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії, почесним членом Полтавської архівної комісії.

Лубенський музей брав участь у проведенні Міжнародної виставки костюмів та зброї у петербурзі 1902 року, меценатка однією з перших відгукнулася на заснування Природничо-історичного музею Полтавського губерньського земства. У 1890 році під час сільськогосподарської і кустарної виставки в Лубнах, за зразкове квітникарство, створення біля круглицького флігеля дендрарію з основними видами дерев і кущів, Міністерство землеробства і державного майна нагородило Катерину Скаржинську Малою срібною медаллю. Меценатка активно підтримувала програму Полтавського земства з питання піднесення кустарних промислів і підвищення добробуту населення та з цією метою облаштувала у своєму маєтку столярню і ковальську майстерні, виписавши хороших майстрів.

Катерина Скаржинська вела активну суспільно-корисну, добродійницьку роботу, освітню діяльність, обравши шлях, який не був популярним серед людей її становища.

У 1891 році у листі до професора Миколи Петрова вона писала: «Скоро нашому музеєві доведеться почати педагогічну діяльність: я цієї осені відкриваю... у Круглику... народну школу, чайну, вечірні читання для народу, читальню з бібліотекою». І далі – знайшла викладача, який «буде... читати курси вчителям... народних училищ», цитування за Олександром Супрунєнком.

З кінця 1890-х років Катерина Скаржинська приймає рішення про необхідність передачі музею громадськості як муніципального чи закріплення за ним статусу державного і про це вона неодноразово повідомляє в різних публікаціях про музейні справи.

Через загострення внутрішньополітичної ситуації в країні, селянським рухом у Лубенському повіті, особистими проблемами Катерина Скаржинська вирішує виїхати за кордон. Саме музейне зібрання вона намагалася подарувати Лубнам, але після жвавого обговорення цієї пропозиції, Міська дума все ж дійшла висновку про неможливість прийняти такий дарунок.

Після письмових переговорів з керівництвом Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства Катерина Скаржинська вирішує передати колекції свого музею до Полтави. Таким чином, у 1906 році Лубенський музей Катерини Скаржинської став надбанням Полтавської губернії, що ж стосується власниці музею, то вона не припинила ні видавничої, ні благодійницької діяльності.

Розпочався наступний етап у житті Катерини Скаржинської – лозанський (1906–1914), який визначається переважно як благодійницький.

У 1905 році вона виїхала до Італії, згодом у Швейцарію, де зупинилася в Лозанні, разом з нею проживали її діти Ігор та Ольга, та їх вихователь Сергій Кульжинський.

Закордонна благодійницька діяльність багато разів потрапляла в поле зору жандармської агентури, у донесеннях про «революційну діяльність» меценатки збереглися дані про її майновий стан. «Полтавське дворянство», наприклад, порушило клопотання про «запровадження опіки над майном «марнотратниці» і «ненормальної особи», яка обіцяла Марку Натансону (народнику) 50 тис. крб. на революційну справу. Досить значні суми були витрачені Катериною Скаржинською як допомога українській та російській еміграції у Швейцарії.

Катерина Скаржинська виділила 2000 франків Женевській касі взаємодопомоги політемігрантів, на які була придбана каретна майстерня для працевлаштування безробітних земляків. У Лозанні вона заснувала робітничий будинок, два роки утримувала притулок для співвітчизників, а коли його закрила за нестачею коштів, то не відмовляла в допомозі особливо нужденним

українським учням і студентам. Згодом вона звернулася до швейцарських федеральних властей з проханням підтримати її бажання відкрити ясла для дітей-сиріт грецького, болгарського, сербського і турецького походження, батьків яких убили під час балканських воєн, збиранням необхідних для цього коштів. Останнє переповнило чашу терпіння місцевих служб, на Скаржинську було зібране досє і подане для ознайомлення російській жандармерії.

Політичні симпатії Катерини Скаржинської поступово змінювалися від помірковано-народницьких до соціал-демократичних, жінка співчутливо ставилася до різних течій робітничого руху насамперед тому, що в його емігрантських колах було чимало вихідців з Лубенщини. У помешканні благодійниці на досить скромних прийомах можна було зустріти меншовиків, есерів, більшовиків, переважна більшість з цих політичних партій не раз користувалися добродійністю господарки.

Яскравою сторінкою подвижництва Катерини Скаржинської у Швейцарії було видання у Давосі літературно-наукового і політичного журналу «За рубежем», у якому змогла відбитися вся палітра ідейних течій та напрямків революційної еміграції України та Росії початку 1910-х років. Журнал виходив у видавництві Катерини Скаржинської, його можна було отримувати у всіх книгарнях Західної Європи та Америки.

Редактором журналу був меншовик Г. Я. Аврашов, відділ белетристики редагував відомий поет Степан Петров (Скиталець), який і отримував від Катерини Скаржинської кошти на видання часопису. Серед літературних публікацій журналу – оповідання Віктора Муйжеля, Євгенія Чирикова, вірші єврейського поета Хаїма-Нахмана Бялика. Публіцистика репрезентована спогадами і творами Лева Дейча і Петра Маслова, історичними працями Михайла Арцибашева, Бориса Лазаревського, інші відділи часопису вели лідери меншовизму Юлій Мартов, Федір Дан, Олександр Мартинов, між цих матеріалів Катерину Скаржинську як видавця насамперед цікавила література і наука. Невідомо, які ще видання випускало видавництво у Давосі, але поява закордонного журналу, фінансованого Скаржинською, з помітною назвою «За рубежем», передувала цілій серії аналогічних видань з оглядом подій за кордоном у ХХ столітті.

1913 року Катерина Скаржинська пориває будь-які зносини з діячами політичних партій, найперше з меншовиками, роздратована фактами підробки останніми власних векселів. Літня жінка була глибоко вражена підступністю так званих революціонерів, котрі виманювали в неї гроші, прикриваючись балачками про необхідність освітніх заходів у ході революційної боротьби. Вона замкнуто живе на віллі «Ле Пьоппіє», у швейцарському селищі Розіаз, під Лозанною та з початком Першої світової війни повертається в Україну – спочатку в Київ, згодом у Полтаву, і нарешті – в Лубни. Оселившись у дочки, вона береться продовжувати свої добрі, освітянські справи: Круглицьке вечірнє училище для дорослих реорганізувала у приватну українську гімназію. На жаль, її старання більшовицька влада не оцінила, Катерина Миколаївна отримувала мізерну пенсію, за яку навіть не мала змоги придбати харчів, через деякий час і

цю мізерну виплату для неї відмінили. Улітку 1932 року меценатка померла в Круглику, за деякими джерелами, від голоду.

Її дочка, Ольга Климова, також брала участь у просвітницькій роботі Круглицької школи. Вона піклувалася про освіту дорослих, про вихідний день, була першою вчителькою по ліквідації неписьменності в селі. Ольгу Климову вважають засновницею однією з перших в Україні Лубенської україномовної гімназії з правом навчання дітей незалежно від статі та національності. У 1920-х роках в Україні нараховували майже мільйон безпритульних дітей та дітей-сиріт. У зв'язку з цим у будинку Климових організували заклад, який займався вихованням неповнолітніх правопорушників. Спочатку вони прихистили 30, а незабаром – майже 140 чоловік. Згодом колектор (тоді так називались такі заклади став трудовою колонією. Для його вихованців, яких ще називали патронатовцями, виділили клас та майстерню у Круглицькій школі. У часи Другої світової війни школа припинила свою роботу. Нині у її приміщенні розташований навчально-виховний комплекс № 9 міста Лубни.

Ім'я Катерини Скаржинської не кануло в небуття, воно залишилося відомим передусім як ім'я визначної культурної діячки, засновниці одного з перших в Україні краєзнавчих музеїв та унікальної археологічної збірки, видавчині, меценатки. На всіх етапах свого життя вона залишалася вірною донькою України. Примножуючи освітні й культурні надбання свого народу, і все набуте залишила нащадкам; виявилася талановитою організаторкою не тільки музейної справи, а й наукових досліджень, втілювачкою у життя видавничих та освітніх проєктів. Значні на той час кошти, витрачені Катериною Скаржинською на Лубенський музей (на 1889 рік вони склали до 100 000 карбованців, а до 1905 року перевищили 300 000 карбованців, із врахуванням сум на видавничі проєкти), викликали повагу до неї не тільки діячів науки та культури, а й простих лубенців, представників владної верхівки. Ім'я Скаржинської внесене до списків найвизначніших уродженців дворянського стану Полтавської губернії, у древніх Лубнах є вулиця названа на її честь.

Цікаво і подекуди карколомно складалася доля колекцій музею Катерини Скаржинської.

Колекція музею, що надійшла в дар 1906 року від Катерини Скаржинської, стала основою величезного зібрання Полтавського краєзнавчого музею. Зібрання одного з найвідоміших, першого приватного музею Лівобережної України перевезене до Полтави, нараховувало близько 37 000 предметів і було наріжним каменем археологічних, документальних, історичних та етнографічних колекцій Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства, згодом – народного музею Полтавщини, Центрального пролетарського музею Полтавщини, Полтавського Державного музею та сучасного Полтавського краєзнавчого музею.

Історія колекції є невід'ємною частиною музейного джерелознавства. У випадку з Лубенським музеєм Катерини Скаржинської колекція дає змогу скласти уявлення не тільки про долю цього унікального зібрання, а й орієнтувати дослідників у подальших пошуках і вивченні відсутніх на сьогодні

чи втрачених предметів зібрання, уводити до наукового обігу досі невідомі пам'ятки вітчизняної і світової культури.

У червні 1906 року, після згоди дирекції Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства прийняти в дар зібрання Катерини Скаржинської, почалася його підготовка до транспортування і пакування разом із вітринами та іншим обладнанням, що тривали майже три місяці. Дізнавшись, що музей назавжди вивозять з Круглика, лубенці та жителі навколишніх сіл цілими сім'ями приходили туди під час пакування... І вперто вимагали, щоб ще хоча б раз подивитися на нього, і такі сімейні відвідини лубенцями практикувалися кожен святковий день, коли музей був відчинений, так що рідко хто з місцевих не був у музеї, адже вхід до нього завжди був безкоштовним.

Експонати Круглицького музею у 270 ящиках в чотирьох вагонах разом з 90 вітринами примандрували в Полтаву залізницею у вересні 1906 року. Лише за чотири роки 72 ящики з предметами археологічного зібрання були остаточно розібрані і розміщені у Полтавському музеї. Опис археологічної частини здійснив у «Каталозі археологічного відділу» препаратор Іван Зарецький, ним також укладалися картотеки колекцій. Колекції історико-етнографічні та церковної старовини розбирав етнограф і фольклорист Порфирій Мартинович.

Скориставшись порадами відомого київського археолога й етнографа Миколи Біляшівського, Полтавське земство розташувало більшість збірок на третьому поверсі новозбудованого приміщення, де об'єдналися колекції земського музею, археолого-народознавча збірка Павла Бобровського та археологічні, нумізматичні, народознавчі зібрання Катерини Скаржинської. Ці матеріали й утворили першу археологічну експозицію музею Полтавського губернського земства, названого спочатку «Музей К. М. Скаржинської» (1908-1912), а згодом – «Археологічний відділ» або «Музей Полтавського губернського земства» (1913-1917). Створенням цієї експозиції у 1907-1912 роках займався Іван Зарецький, а в 1913-1915 роках – Вадим Щербаківський. Вхід до Археологічного відділу зробили окремим (сучасний запасний вхід Полтавського краєзнавчого музею); він позначений уже на плані Полтави 1908 року під назвою «Музей К. М. Скаржинської».

Історико-етнографічні колекції, живопис, документальні пам'ятки були розміщені не тільки у приміщенні Природничо-історичного музею, а й у Просвітньому будинку ім. М. В. Гоголя (сучасний державний архів Полтавської області, вул. Гоголя, 24). Вони були об'єднані лише згодом у Центральному пролетарському музеї Полтавщини.

1919 року у Полтаві відкривається Картинна галерея. Фундатором музейного закладу і першим її завідувачем Михайлом Рудинським були долучені до художньої експозиції окремі твори малярства, скульптури, церковного начиння та меблі зі збірок Катерини Скаржинської. У 1925-1928 роках до підвідділу образотворчого мистецтва Полтавського державного музею (колишній Народний, Центральний пролетарський) передається більшість творів образотворчого мистецтва, а то й етнографічних, окремі речі археологічних колекцій Лубенського музею К. М. Скаржинської, в тому числі

збірка писанок. Відокремлення художнього музею від Полтавського державного (сучасного краєзнавчого) 1940 року започаткувало собою перший факт дроблення колекцій Лубенського музею у складі історичних музейних збірок Полтавщини.

Найбільша частина Круглицького зібрання ввійшла до експозиції Центрального пролетарського музею Полтавщини, відкритого 1920 року. У створеній за короткий термін Валентином Ніколаєвим, Костем Мощенком, Михайлом Рудинським, Вадимом Щербаківським експозиції зібрання Лубенського музею займало одне з чільних місць. Історико-етнографічні збірки «Музею К. М. Скаржинської», доповнені колекціями колишнього земського музею та новими надходженнями, вивели музей Полтавщини на одне з провідних місць.

На 1929-1939 роки припадає період часткового нищення лубенських колекцій. Зі сталінськими репресіями, приходом до музею нових, обмежено-освічених співробітників, частішають акти вандалізму самих музейників стосовно предметів, що зберігалися.

Значна частина історико-етнографічних колекцій музею 1941 року була евакуйована, хоча більше половини від загальної кількості збірок залишалася в Полтаві. Протягом 1941-1943 років нацистські загарбники неодноразово вилучали окремі речі, що походили зі збірок «Лубенського музею К. М. Скаржинської» – бактрійські та боспорські монети, знахідки з курганних пам'яток скіфського часу (в тому числі золоті бляшки) Посулля, килими, твори живопису, порцеляну. У серпні 1943 року більшість найвідоміших експонатів археологічної збірки музею, що залишилась в Полтаві, була відправлена до Німеччини, за поданням спеціальної комісії, частина ж була захована від загарбників тодішніми археологами музею.

Ще частина викрадених нацистами речей, що направлялися спочатку до Києва, а далі до Кам'янця-Подільського, була втрачена на шляху до останнього (архівні матеріали, предмети мистецтва), але переважна більшість все ж таки збереглася. Їх виявили на одній із австрійських залізничних платформ і повернули назад. Перед поверненням колекцій

у Полтаву вони були «переглянуті» в Державному історичному музеї УРСР (сучасний Національний музей історії України), там було вилучено ряд яскравих атрактивних предметів, серед них і з колекції Катерини Скаржинської. А ось більшість предметів археологічної колекції, що залишилися у приміщенні Полтавського краєзнавчого музею і його сховищах, потрапили у полум'я пожежі, вчиненої гітлерівцями. Все те, що вціліло, зібрала на попелищі наукова співробітниця музею Галина Сидоренко, нею ж здійснені попередні записи в новий інвентар, пошуки втрачених атрибуцій до 2000 предметів. Також в одному із сараїв збереглася частина природничих збірок Катерини Скаржинської, завбачливо схована там відомим орнітологом Миколою Гавриленком, понад 6000 тисяч книг наукової бібліотеки, комплект журналу «Киевская старина», вироби з фарфору, частина рушників.

Слід згадати теж про вивезення з музею до Америки Костем Мощенком у 1943 році понад 4000 авторських малюнків писанок Сергія Кульжинського, які були ілюстративним матеріалом для 1-го та 2-го випусків «Описания коллекции народных писанок» і рукопису праці з метою публікації її за кордоном. Ці унікальні матеріали, разом з кількома килимами та бронзовими хрестами-енколпіонами, осіли у збірці музею та архіву православного церковно-музейного комплексу у Саунт-Бавнд-Бруці (штат Нью-Джерсі) в США. Один із давньоримських енкалпіонів XIII століття, що походив з Княжої Гори зі збірки Катерини Скаржинської, Кость Мощенко передав полтавцю Степану Скрипнику – патріарху Київському та всієї України Мстиславу, його завжди носив на тілі церковний владики і з ним заповів себе поховати в Саунт-Бавнд-Бруці.

Евакуйована на Схід, під час Другої світової війни, одна з частин колекції краєзнавчого музею у складі виробів з металів, емалей, іконок, годинників, холодної та вогнепальної зброї, скульптури, посуду і меморій персонального характеру, найвизначніших полтавців-діячів культури та мистецтва (близько 2000 одиниць збірки), була передана на збереження краєзнавчому музею в уфі. Інша – до 3000 творів народного мистецтва (килими, плахти, рушники, зразки народної вишивки) – вивезена до тюмені і схована в склепі місцевого музею. Її найбільш значних музейних цінностей була направлена в уфу через Полтавське відділення колишнього Держбанку СРСР. Частина ж коштовностей евакуювалася безпосередньо через Держбанк, і поверненню підлягали лише окремі особливо відомі речі. Ще частина, (кількість і досі не встановлена), предметів музейної збірки, евакуйованих до уфи, так і не повернулися в Полтаву. Це переважно зразки озброєння, деякі культові речі, окремі нумізматичні і фалеристичні пам'ятки. За опосередкованими даними, вони й до нині зберігаються в колекції башкирського історико-краєзнавчого музею. Серед них є й кілька десятків одиниць збереження колишнього музею Катерини Скаржинської.

На сьогодні вціліло понад 50 відсотків предметів археологічного зібрання Катерини Скаржинської, частина з яких перебуває в обгорілому (окаленому) стані. Деякі комплекси речей виявилися змішаними, депаспортизованими чи пошкодженими некваліфікованою реставрацією 1950-х років. Певні втрати мають етнографічні й історичні, особливо нумізматичні та природничі колекції. Але основна частина зібрання Катерини Скаржинської вціліла. Це стосується і книгозбірні Полтавського краєзнавчого музею, де зараз міститься близько 1000 книг із Круглицької бібліотеки. Ще 1908 року частину книгозбірні Лубенського музею Катерини Скаржинської (1643 дитячих та белетристичних видання) була передана бібліотеці Губернської земської управи. Ряд дублетних наукових видань, разом із зазначеними книжками, пізніше потрапили до фонду Обласної універсальної бібліотеки ім. І. П. Котляревського, а через неї – під час чергового перегляду фонду – до історичної бібліотеки України в Києві.

Колекція документів Лубенського музею Катерини Скаржинської лягла в основу одного із найзначніших і найбагатших фондів Державного архіву Полтавської області – особистого архіву Катерини Скаржинської (фонд 222), а

також репрезентована у документальному зібранні Полтавського краєзнавчого музею (грамоти, свідоцтва, укази XVIII-XIX ст. – понад 150 одиниць збірки).

У 1950 – на початку 1960-х років у зв'язку із розгортанням масового музейного будівництва на Полтавщині, частина речей Лубенського музею Катерини Скаржинської була передана у районні музейні відділи та філії обласного музею.

У 1960 – на початку 1980-х років традиційною у відповідях адміністрації Полтавського краєзнавчого музею, на запити дослідників щодо долі Колекцій Катерини Скаржинської, була фраза про начебто повне знищення Колекції Лубенського музею Катерини Скаржинської. В роки Другої світової війни були певні обмеження доступу навіть науковцям музею до старої фондової документації.

Література до розділу

Астряб М. Археологическая экскурсия в Полтавскую губернию / М. Астряб // Полтавський краєзнавчий музей: збірник наукових статей 2004 р. – Полтава : Дивосвіт, 2005. – С. 660-673.

Гармаш Т. Створення та діяльність Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (1891-1917 рр.) / Т. Гармаш // Нариси з історії природоохоронної справи на Полтавщині (XIX - перша третина XX ст.). – Полтава : АСМІ, 2011. – С. 145-165.

Кулатова І. Маловідомі факти до біографій С. К. Кульжинського і К. М. Скаржинської / І. М. Кулатова // Старожитності Посулля. Пам'яті С. К. Кульжинського (1867-1943) : збірник наукових праць. – Київ : Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК, 2017. – С. 40-45.

Пустовгар О. Фундаторка одного з перших в Україні загальнодоступних музеїв Катерина Скаржинська народилась на Полтавщині 170 років тому / О. Пустовгар // Полтавська думка. – 2023. – 2 берез. – С. 7.

Пустовіт Т. Скаржинської колекція / Т. Пустовіт // Полтавіка. Полтавська Енциклопедія у 12 т. – Т. 12: Релігія і церква. – Полтава : Полтавський літератор, 2009. – С. 595-596.

Скаржинська І. Всеволод та Вадим Скаржинські – вихованці Сергія Кульжинського / І. В. Скаржинська // Старожитності Посулля. Пам'яті С. К. Кульжинського (1867-1943): збірник наукових праць. – Київ : Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК, 2017. – С. 33-39.

Скаржинська Катерина Миколаївна (1852-1932) // Гармаш Т. П. Портрети діячів природоохоронної справи: Полтавщина (XIX - поч. XX ст.) / Т. Гармаш. –

Полтава : АСМІ, 2009. – С. 152-155.

Скобельський В. Нові назви вулиці Полтави / В. Скобельський // Полтавський вісник. – 2016. – 7 лип. – С. 6.

Супруненко О. Нові документи про С. К. Кульжинського / О. Супруненко // Титульний етнос: здобутки, втрати : зб. статей (за матеріалами наук.-практ. конф. 21 – 22 верес. 2000 р.). – Полтава-Опішне : Дивосвіт, 2002. – С. 12-17.

Супруненко О. Скаржинська Катерина Миколаївна – меценатка, музейник, видавець. / О. Супруненко // Полтавіка. Полтавська Енциклопедія у 12 т. – Полтава : Полтавський літератор, 2009. – Т. 12. – С. 595.

Тягло Є. К. М. Скаржинська – засновниця одного з перших приватних музеїв в Україні / Є. Тягло // Слов'янський збірник. – Полтава : Слов'янський клуб, 2005. – Вип. 4. – С. 188-193.

Халимонов О. З історії однієї природничої колекції / О. Халимонов // Старожитності Посулля. Пам'яті С. К. Кульжинського (1867-1943) : збірник наукових праць. – Київ : Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК, 2017. – С. 66-74.

Яловегіна Г. Аристократка, меценатка, музейниця / Г. Яловегіна // Зоря Полтавщини. – 2018. – 23 берез. – С. 9.

Електронні ресурси до розділу

Про Катерину Скаржинську в день її народження [Електронний ресурс] // Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м.], 2024. – Режим доступу: <http://pkm.poltava.ua/ua/3178-pro-katerinu-skarzhinsku-v-den-jiji-narodzhennya.html> (дата звернення: 09.09.2024). – Назва з екрана.

Осока С. Дослідниця й меценатка Катерина Скаржинська: життя наче рух проти вітру [Електронний ресурс] / С. Осока // Повага : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м.], 2015. – Режим доступу: <https://povaha.org.ua/doslidnytsya-i-metsenatka-kateryna-skarzhynska-zhyttya-nache-ruh-proty-vitru/> (дата звернення: 09.09.2024). – Назва з екрана.

Обелець Ю. Дослідниця й меценатка Катерина Скаржинська: життя наче рух проти вітру [Електронний ресурс] / Ю. Обелець // KOLO.NEWS : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м.], 2015. – Режим доступу: <https://kolo.news/category/suspilstvo/3946> (дата звернення: 09.09.2024). – Назва з екрана.

Художниця Віра Барінова-Кулеба

Мисткиня народилася 1 грудня 1938 року в селі Римарівка Гадяцького району в мальовничому хуторі Кулебівщина. Згодом сім'я переїхала в Красну Луку. Коли батько Віри Іванівни пішов на фронт, життя стало важким, страшним і сповненим як тривоги, так і надії.

В одному інтерв'ю пані Віра пригадує: «Ми були в окупації, восени на Воздвиження 1941 року німці на блискучих мотоциклах увійшли в наше село. Зігнали людей і сказали: віднині тут наша влада, наші гроші. Чоловіки усі були на фронті, лишилася тільки молодь, старі й жінки з дітьми. Молодь усю стали

забирати в Німеччину, мою сестру забрали, було їй чи 12, чи 13 років. Матері сказали робити на полі, сказали, що ця земля вже їхня, й усе чисто вивозили на поїзді в Німеччину. Мама закривала нас у хаті, лише приходила тітка і витягала чавунчик з борщем. Німці шукали комсомольців, партійних: якийсь, мені казали, ховався й дихав через очеретинку. Але люди не любили совецьку владу і йшли «у поліцаї» до німців: думали, може,

хоча б так звільняться від комуністів. Червона армія відступала, і мій батько прийшов додому – ховався від німців. Один із «поліцаїв» батька видав, прийшов із німцем до хати і змушував його, щоб він ішов на службу до німців. Батько казав: «Як же я піду? У мене троє діток, я не можу». Собака до того гавкав, до того гавкав. Так німець у собаче лайно чоботи обмазав і каже до батька: «Це оближеш – і ми тебе залишим живим. Інакше розстріляємо тебе й дітей». І я це бачила, я це знаю. Батько нахилився до того чобота і облизав. Так батька не забрали...».

Але війна тривала далі і Вірин батько знову потрапляє на фронт. Усі дитячі надії і сподівання втілились у творчості через 40 років – у 1985 році було написано полотно «А мені сниться...». Худеньке світловолосе дівча у полотняній сорочці, запнуте білою хустинкою, сидить на узбіччі дороги, чекає, виглядає батька з фронту. Підперла рукою щоку, та й задрімала. І сниться їй, що по дорозі йде колона бійців, і серед них на передньому плані її батько. Позаду нього його друг-узбек, про якого вже не раз писав батько в листах. Люди зустрічали визволителів у містах і селах, чіпляли їм на гвинтівки хустинки як символ миру. Ось і на гвинтівці її батька теж хустинка з дрібною вишивкою. А поряд із батьком іде його побратим по війні, і до грудей його пригорнулася дівчинка – ровесниця Віри, вона щаслива, бо зустріла свого батька. Як же схожі ці два чоловіки! Це один і той же образ рідної людини – її батько. Тільки на першому плані він сумний, зосереджений, бо не бачить своєї донечки, а поряд – він усміхнений, щасливий, бо зустрів свою крихітку. Дівчинка на картині повторюється тричі. Це, скоріше за все, вираження тривимірності буття людини, її теперішнє, минуле й майбутнє. Поряд з Вірою в хустинці яблука – гостинці для тата і його друзів. Постать дівчинки освітлена променями сонця, зігріта його теплом. Мрія здійснилась – батько повернувся з

війни у 46-му. А до того стався ще ось який випадок: одного разу Вірина мама поралась по господарству, а тоді сіла доїти корову і зайшов німець. Він обережно взяв дівчинку за руку, пообрізав їй нігтики, пригостив кількома грудочками цукру, а потім заплакавши витяг із нагрудної кишені фото своєї доні, показав його і пішов геть.

Час спливав швидко. Настала пора рушати дівчині на навчання. До Гадяча вони з батьком приїхали волами, а далі цілу добу добивалися товарняком. До Харківського художнього училища майбутня легенда українського живопису поїхала вступати з великим картонним чемоданом, у якому були нехитрі пожитки, фарби та пензлі. Поселили юну Віру в кімнаті, де просто поклали матрац і клопи заповзали на неї і кусали, і тіло ставало червоним від укусів. У перерві між іспитами Віра сиділа і малювала щось своє, рідне, бо дуже сумувала за домівкою. Цей малюнок і побачив директор училища, що проходив повз неї. Він запропонував зарахувати цю дівчинку поза конкурсом. І не помилився – із старанної дівчинки-студентки виросла талановита художниця. Кімната, де Віра згодом жила, була через дорогу від училища, тож їй не потрібно було чобіт, вона боса ходила навчатися. Харчувалася в Політехнічному інституті, там на карбованець можна було взяти суп, рагу і чай. Так вона і жила, нічого не маючи, зовсім боса і лише навчалась малюванню. Віра Кулеба закінчує училище із відзнакою, і з 1959 до 1965 року продовжує свою мистецьку освіту у Київському художньому інституті (нині – Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури) у майстерні Віктора Пузиркова.

За час навчання у Харкові, на горищі у Віриної тітки Ані зібралось тисячі малюнків юної художниці, їй не було куди їх прилаштувати і просто довелося спалити із двірником. Із собою Кулеба взяла тільки етюдник і кілька робіт для показу в інституті.

Випадково Віра дізнається, що тітчин сусід летить у Київ літаком по свою жінку і проситься, щоб він узяв її із собою. Дівчина вперше летіла, коли вони потрапили в чорну хмару, то страшенно злякалася, а потім перед очима пропливли види Києва: Лавра, блискучі церкви, Дніпро, пропливли, щоб назавжди врзатися в серце.

Змалечку Віра малювала свій світ, усе, що її оточувало: хату під стріхою, ліс, калину. Вуглинка в її руках перетворювалась на пензель, а стіни – на полотно. Якось їй навіть перепало на горіхи від мами за розмальовану свіжовибілену стіну хати. Але саме мати Ольга навчила її вишивати, прости, читала «Кобзаря» Тараса Шевченка і засівала у серці донечки любов до всього українського. Це були перші університети славетної художниці.

А вуглинка з печі і через багато років досить часто присутня у роботах художниці. Вона спершу працює нею, олівцем. Потім на полотні, пензлями й олією відтворюються моменти свого світобачення та нашого життя. Художниця виявила себе майстринею портрету, пейзажу і натюрморту.

Прийшла пора їй зустріти свого майбутнього чоловіка Валентина, він народився в росії, якраз теж закінчив інститут цивільної авіації, тож вони обоє – аспіранти. В ті часи майже на кожному стовпі висіли оголошення «здавайте

гроші на кооперативні квартири». Їхні близькі знайомі вже таким способом отримали квартиру, тож молода пара і собі подалась за оголошенням, але потрібно було сплачувати гроші, а вони ще не взяли шлюбу. Натурниця повезла Віру та Валентина у Житомирську область, де їх у сільській раді швиденько розписали. Документи були подані і майже відразу вони в'їхали в двокімнатну квартиру на Русанівці.

Ось як розповідає про ті обставини Віра Іванівна: «А за що? Тоді художникам давали можливість малювати совєцькі картини. То Ленін з Крупською, то з дітьми – такі патріотичні агітки. Нашому професору дали тему намалювати космонавтів. Не знаю, скільки тоді їх літало. А він відмовився і каже: «Хай малює Кулеба, вона добре портрети робить». Я побоялась, а мій Валентин у формі каже: «Я тобі їх усіх попозую, тільки обличчя вставиш». Ми бігали, шукали і знайшли на вокзалі, де камера схову, плакат з Гагаріним, Терешковою, Ніколаєвим, Биковським. «Ти стій отам, а я вкраду», – ми вкрали той плакат. У садку прив'язали це полотно до деревини, Валентин мені позував, а я малювала. Терешкову намалювала із себе. І ця картина так розійшлася, що сходу мені заплатили 1300 рублів...».

У ті роки всі один до одного дуже прискіпливо придивлялися і стежили, хто і що думає, як живе, Вірі неймовірно пощастило, що її прийняли до аспірантури. Так склалося, що тоді якраз посилали в Берлінську академію мистецтв на стажування. З її групи одну художницю не послали, бо молода жінка щойно народила, іншого аспіранта, бо теж мав малу дитину, ще одного, бо він єврей, тож жереб їхати випав Вірі. Поїздка була і дарунком долі, і випробуванням. Тоді перевіряли геть усе, до дрібничок, викликали у москву, у кдб, було багато настанов, як себе поводити, ходити можна було тільки туди, куди дозволяли, та стажування принесло багато користі. У Берлін молода жінка вже теж їхала вагітна, не значи, що під грудьми б'ється ще одне серце.

Картини художниці у багатьох випадках автобіографічні. Якщо Голодомор 1932-1933 років відтворено на основі спогадів близьких, рідних художниці, то картина «Сину, це твоя земля», написана вже з використанням своїх вражень від роботи на жнивях разом із жінками-трудівницями у післявоєнні роки. Відвідини музеїв по всьому світові збагатили світогляд художниці, що теж знайшло відображення у її роботах. Теми, яким вона віддає перевагу – життя селян, материнство, природа, родина, кохання, історія України та її героїв.

Як розповідає в одному інтерв'ю художниця: «...Оте малювання між совєцьким періодом і тим, коли постала Україна, – це величезна різниця. Я цілу книжку написала про Помаранчеву революцію. Голодомор я малювала ще до того, як Ющенко і всі порушували це питання. Я просто малювала свого діда й бабу. Коли в академії підняли питання, що треба вести українською мовою заняття, багато хто не хотів. Я виступила і сказала, що доки буде село і селянські люди, буде й мова. Бо до хліба говорити чужою мовою не можна».

Віра Іванівна не лише мисткиня, а й громадська діячка, членкиня ВГО «Союз українок». На запрошення цієї організації вона не раз експонувала свої роботи за кордоном і читала лекції з історії образотворчого мистецтва в Чикаго. Там вона зустрілась із відомим професором Чиказького університету, ще одним нашим земляком, нині покійним, Петром Одарченком, який теж народився у тих краях, що й пані Віра, навчався у Гадяцькій гімназії й зростав у домі Драгоманових. Вона розповідала Петрові Васильовичу про Україну, про рідне село, римарівські горби та малювала калину. Так почалась робота над книгою «Горби».

Рідний куточок притягує її і зараз, змушує летіти на крилах з найдальших доріг світу. Художниця постійно підтримує зв'язок з малою батьківщиною, яка є для неї джерелом енергії, творчого натхнення. Протягом року Віра Іванівна приїздить на свою дачу в Красній Луці, яку збудувала недалеко від батьківського дому. Це не є дачею у сучасному розумінні – навколо будинку немає городу. Тільки квіти, трава, яблуни та український тин, сплетений її чоловіком Валентином Олександровичем. Є велика піч, якою користується господиня, родина і численні гості. Кожен предмет інтер'єру, кожен сантиметр будинку тісно пов'язаний з побутом української родини. Розписані художницею двері та вікна, безліч фотографій з відомими людьми, авторські картини надовго запам'ятовуються всім, хто вперше відвідує Віру Іванівну. Чудова господиня завжди пригостить земляків, які із задоволенням приїзять до неї на гостини. Віра Іванівна дуже цікавий співрозмовник з неперевершеним почуттям гумору.

Восени 2016 року вона подарувала Гадяцькому історико-краєзнавчому музеєві картини «Свято урожаю», «Маки» та дві копії – «Портрет М. Драгоманова» та «Леся Українка у Зеленому гаю».

Картин «Обжинки» у художниці вісім – шість із них викупили у Китай, одне велике полотно зберігається у столиці й одне – у фондах Гадяцькому музею. Портрет Михайла Драгоманова малювала із маленької фотографії, Леся Українка зображена не як мармурова постать, а саме як та дівчинка, яка з берегів Псла отримує силу та енергію. Художниця підкреслює її духовність, навмисне малює вербу з трьома гілками, середня з яких розквітла, ніби тризуб. Китайці дуже цінують нашу художницю. Третій каталог творів Барінової-Кулеби видано у Піднебесній китайською мовою, авторка його теж презентувала землякам.

Віра Іванівна дуже любить український одяг, який кожного літа замовляє у місцевої майстрині. З гордістю пояснює, що не цурається очіпка і всього українського. Вдома діти її називають не «бабушкой», а бабою, бо саме на бабі тримається весь рід. Як щось найдорожче зберігає у своїй майстерні у столиці на 16-му поверсі колиску – на пам'ять про хутір, якого вже давно немає.

Полтавщина із сивої давнини відома своїми доньками та синами, які не зрадили високим ідеалам духу та духовності. Вірю безмежно, що ніякі вороги-

загарбники не зможуть порушити наші тисячолітні традиції, які коренями проросли углиб, і на розлогих гілках родили і будуть родити безцінні плоди, що верхівками сягатимуть небес.

Єлизавета Милорадович, Катерина Скаржинська та Віра Барінова-Кулеба – це жінки, які стали гордістю не тільки Полтавщини, а й усієї України, їхня самопожертва на благо суспільства колосальна і ми по-праву пишаємося нашими краянками.

Література до розділу

Барінова-Кулеба Віра Іванівна, українська малярка // Ханко В. Словник мистців Полтавщини / В. Ханко – Полтава : Видавництво «Полтава», 2002. – С. 15.

Вовк І. Відому художницю з Гадяччини обрали академіком Національної академії мистецтв України / І. Вовк // Події та коментарі. – 2017. – 1 груд. – С. 7.

Зубко Л. Барінова-Кулеба Віра Іванівна / Зубко Л. // Полтавіка. Полтавська енциклопедія. – Полтава : АСМІ, 2015. – Т. 9 , кн. 1 : А-Л. – С. 62.

Корженко С. «Всі українці – бомжі. Вони в душі відчувають, що зайві в цій країні» / С. Корженко // Вечірня Полтава. – 2011. – 17 серп. – С. 8.

Могилевський Ю. Барінова-Кулеба Віра Іванівна / Ю. Могилевський // Енциклопедія Сучасної України : НАН України – Київ, 2003. – Т. 2. – С. 255.

Чорна С. Мадонна проти війни / С. Чорна // Голос України. – 2022. – 22 жовт. – С. 1, 12.

Електронні ресурси до розділу

Котубей-Геруцька О. «Ніякими бомбами не знищеш»: пошук ідентичності в розмові з мисткинею Вірою Баріновою-Кулебою [Електронний ресурс] / О. Геруцька-Котубей // Суспільне Культура : [сайт]. – Текст. дані. – [Б. м.], 2023. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/521783-niakimi-bombami-ne-znisis-posuk-identichnosti-v-rozmovi-z-mistkineu-virou-barinovou-kulebou/> (дата звернення: 9.09.2024). – Назва з екрана.

Віра Іванівна Барінова-Кулеба Академік НАМ України [Електронний ресурс] // Національна академія мистецтв України : [сайт]. – Текст. дані. – [Б. м.]. – Режим доступу: <https://academyart.org.ua/academicians/vira-ivanivna-1> (дата звернення: 9.09.2024). – Назва з екрана.

Світланова В. Віра Барінова-Кулеба: «Хочу весняного простору, щоб радісним кольором малювати вивершені звуки життя» [Електронний ресурс] /

В. Світланова // Голос України : [сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/312581> (дата звернення: 9.09.2024). – Назва з екрана.

Петрук Р. Барінова-Кулеба, Віра Іванівна [Електронний ресурс] / Р. Петрук // ВУЕ : [сайт]. – Текст. дані. – [Б. м.], 2021. – Режим доступу: https://vue.gov.ua/Барінова-Кулеба,_Віра_Іванівна (дата звернення: 9.09.2024). – Назва з екрана.

Бібліографічний посібник

«Славетні жінки нашого краю»

Бібліографічна розвідка

Упорядник: Юлія Новоселецька

Редактор	Н. Фенько
Комп'ютерна верстка	О. Якубовський
Комп'ютерний набір	Ю. Новоселецька
Відповідальний за випуск	С. Сичова

Підписано до друку 13.09.2024. 28 стор. Тираж 3 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара
36039, м. Полтава. вул. Гончара, 25а
[http:// libgonchar.org](http://libgonchar.org)